

1.

Zažitok

Ja som prežila najhroznejšie chvíle vo vojne. Bola som ešte malá, ale veľmi dobre sa na to pamätám.

Keď som bola doma ešte s mladšou sestrou, sme sa hrali a zrazu počujeme akýsi hukot. Do nášho dvora vošli vojaci s tankom. Som myslela, že nás hneď pozabíjajú. Utekali sme z domu s plačom preč. Potom sme museli nechať svoj dom, všetky veci zbalit' do voza, a to všetci obyvatelia dediny.

Voz za vozom pomaly išiel a Nemci stále chodili okolo nás, aby sa nikto nevrátil naspäť. Večer nás opustili, každý s radosťou sme sa vracali domov, ale doma veru sme sa nepotešili. Deti sme spali v pivnici a zrazu bolo počuť strašný krik horí. O maličkú chvíľu bola celá dedina v plameni.

My sme boli von z dediny na lúkach a pozerali sa na šľahajúce plamene do výšky. Keď to všetko dohorelo rodičia sa vrátili domov s veľkým žalom a strachom či nemáme zamínovaný aj dvor.

Nechcela by som už druhýkrát prežívať takéto chvíle, ktoré sú nezabudnuteľné.

2.

Bola jeseň,

naši kopali bandurky u piskoch. Keď sa vrátili, boli prekvapení, tank vo dvore. Ale mali sme veľkú jahodu (moruša) jej otec hovorili, že skrývali tanky pod stromami.

Neubližovali, mama hovorili, že keď varil, oslovoval ich mama, keď niečo potreboval, ale riady museli umývať oni. Otec dostali úlohu obstaráť im vajička, lebo robili vajcový koňak.

Tankisti odišli, prišli druhý. Mama stále ich v dobrom spomínali. Hovorili im mama vojna neje gut. Nevie ako sa dohovorili, keď hovorili, že nemusia evakovať, že keď niekto príde oni povedia, že kone a kravy sú ich. Nam vraj vyľahali slamu v plevni a tam sme sa schovali, ale naša babka mali sklerozu, bolo im dlho a práve išli do dvora Nemec a neviem s kým, asi Nemec nevedel, že mi chýbame.

Evakovať, mama hovorili, že zobrali Jolonku na ruky, postavili sa ku stene a hovorili, že nech ich radšej zastreli.

Museli, on stál a oni dávali do voza pre nich najpotrebnejšie veci. Pred odchodom išli do izby, kľakli si ku stolu a plakali. Vypadla im chustočka domáci našiel a vyhľadal ich v tých vozoch a odovzdal.

3.

Od mami som počula, tu boli evakovaní z Ľubiše. Mali voz tam, kde vbývajú . Možno preto, že to bol široký dvor.

Dve sestry, jedna mala dve dievčatá, kravky zapriahnuté, na voze mali naviazané seno pre kravky. To bol nezapomenuteľný pohľad.

Oni sa ich ujali.

Neviem, koľko tu boli, ale muselo to byť dlhšie, lebo doma zostala babka s dvoma kravami, že v lese už sa im zunulo a rozhodla sa, že ide ich hľadať.

To bolo ako v rozprávke, ale mi hovoríme, že to bolo božie riadenie. Tu sa stretli. Naši jednu kravu od nich kúpili. Keď mi sme evakovali oni už tu neboli.

Po vojne prišla babka, či máme tú kravku, že to bola veľmi dobrá. Nemci odviazali od voza obidve. My sme mali zapriahnuté koňe.

Po vojne nám priniesli prepražené maslo aj robený syr. Roky bežali, jedna z dievčat sa vydala, naši boli na svadbe. Druhá robila v Humennom, mama vedeli kde.

4.

Keď si spomínam na rodičov čo zažili a prežili a nie len oni až mi je zle.

Neviem koľko mali na rozmyslenie, pripraviť voz. Voz, senné drabiny, to sa zväžalo seno z poľa aj snopy sena. Dva kuše, to bolo z prútia urobené, tak ako opalka, ale veľké, aby pasovali do drabín. Chlapi to cez zimu robili v izbe. Striežka že bola, dosky upravené a zakryté smoleným papierom.

Do voza dávali najpotrebnejšie veci na prežitie. Na vrchu sedela celá rodina.

Prvý krát evakovali hore. Nemci na kňoch chodili okolo vozov, aby postupovali. Cez deň, keď bola tma už ich opustili. Ľudia si mysleli, že sa tiež boja o život.

Neboli ďaleko od valala, v tej tme, blate s veľkým vozom na úzkej ceste, nebolo jednotuché sa obrátiť. Vrátili sa hore do Vargových do tety. Ráno mama chceli ísť sa pozrieť domov ale Nemec ich nepustil.

Neviem kedy sa vrátili a ako dlho boli doma do druhého evakovania.

5.

Potom išli dole zase so sprievodom Nemcov. To isté sa stalo, večer zmizli a kto nebol ďaleko každý otočil do Hencoviec. Ráno už sa chceli vrátiť a tu boli Nemci. Na hornom brode mali cez Ondavu urobený most.

Štyri vozy . Mama ich spomínali, že nechceli ich pustiť. To bola odvaha, ale oni robili to, aký dostali odkaz. Nestrieľali.

Mama spomínali, že mali na voze jablká. Vysypali im u verbine a Nemec hovoril , Kom mama Kom´ . Prešli sme cez most, aj naše kravy a chlopi cez tú veľkú vodu s vozami. My sme mali koňe.

Keď vyšli na cestu kravy uviazali sa za vozom. Mysli sme, že sa dostanú na lúky, ale práve Nemci odchádzali odviazali obidve kravy. Vozy boli na lúkach.

Otec vyprahli koňe a odišli do verbiny, lebo sa báli že zoberú aj koňe.

Mama s nami prišli do Vysokých, to boli ujo, neviem prečo neboli evakovaný.

Nemci začali páliť z nižného konca. Kuncovo tiež boli doma, mali 6 detí, dali ich do voza a že kričali koľko vládali že horí.

Utekali sme po zahumňu, že na lúky, ale pri pristašových bol kanón otočený ku valalu tak okolo Ondavy sme išli ku kanalu na lúkach.

6.

Tam sme pozerali na tú skazu. Oheň bol veľký, lebo boli plevne, stohy slamy, mali sme štop dreva aj to horelo.

Pamätám, ako horel kaštieľ, neboli plamene, len na oblaky bolo vidno svetlo a potom strecha spadla. Ktosi povedal, že nábytok poliali a zapálili. To bolo večer.

Vozy na lúkach boli pre nich všetkým, čo mali, mali strach, že prídu zapáliť aj vozy, tak roznášali po kopkoch aby aspoň dačo ostalo. Nezapálili.

Ráno išli s nami do uja a oni boli doma. Podarilo sa im uhasiť dom. Mama došli tu, že aj hredy horeli, išli za ujom a oni hovorili že prídu, ale vodu nevládzu nosiť. Oni chuderka ani nemali v čom nosiť. Ale podarilo sa. Všetci sme potom spali v ujovej pivnici na bandurkach.

Nemci zaminovali Ondavu, cestu do Majerovec, vyhodili most a odišli. Usadili sa na Vranovskej hure 7 týždňov.

Prišli Rusi, nikoho nenapadlo, že je Ondava zaminovaná. Kto mal kone, musel ich prevážať. Jozef Michľo mali 7 detí, ostali siroty, ich našli po dlhej dobe, keď opadla voda. Michal Jenčo tak isto.

Aj môj otec Andrej Berta..

To som veľa, veľa krát počula, hovorili, že nevedia, koľko krát previezli.

7.

Stalo sa, že kôň stúpil na mínu. Vyhodilo ich tak vysoko, že nemalo také dlhé líce, pozreli na voz nebolo aj jedného Rusa, len čiapky plávali a oni ostali nažive. Hovorili „ Boží zázrak“.

Ruský vojaci boli poľutovaniahodný, nemali sa kde prichýliť. V našej izbe že ich bolo 33. Mama keď prišli a videli tú skazu, plakali. Rusi im hovorili „ neplač chadzajka, lem naj holova cala vsjo bude“. Veľa krát spomínali, že mali pravdu.

Neviem čo varili, ale museli niečo, keď sme prežili, keď videli, že sa z komína kúri už streľali. Február že bol teplý, 17. sa vrátili domov do pivnice. V kúte bol šporák, rúra v oblačku. Nepočítali s tým, že hore je taká námraza, že keď začali topiť, aj to sa topilo tak, že periny zmokli, ale cez deň vyschli. Spomínali, že oni v noci sa otočili na bok a my sme plakali, že nám na tvár padá.

Babka boli chorá, ležali v tej pivnici. Mame hovorili, dzivko moja daj mi daco jejsc, ale len dobre. Mama plakali, že čo vám dám, keď nič nimam. Uvarili ražkovej polievky a zjedli.

Oni na schodov rezali drevo, otec vraj hovorili, prestaň, išli k babke a už boli mŕtva.

8.

Pivnice boli vzácne. Málo ľudí malo. Mysleli, že bude oheň, do našej naznášali aj susedia. Otec že nahádzali kamene, zamaskovali.

Rusi chodili sa schovať do susedov, oni mali pivnicu a na vrchu sipanec. Ešte aj teraz vidno kde dopadli streli.

Povedali im, že aj u nás je pivnica. My sme boli u uja, ktosi prišiel povedať, že Rusi odmetujú kamene. Mama hned' prišli, lebo sa báli, či Rusi nezobeú z pivnice aj cudzie veci. Šaty im netrebalo.

V opalke boli sušené slivky, hrušky, veniec cibule, keď ťahali, dve im spadli. Mama hovorili, že boli šťastná, že aspoň toľko.

Aj za Rusov sme sa evakovali, ujo nás zaviezli aj svojich do Michaloviec – Strážany do tety. Rusi hovorili, keď máme, kde aby sme odišli, lebo neznajú aký odpor budú dávať Nemci, že tu neostane kameň na kameni. Spomínali len Michľových – Spišakových, boli v Pozdišovciach.

Chlopi boli doma. Komu zostali kone, kravy, nemali im čo dať. V Majerovciach boli panske stohy, išli tam. Cesta bola zaminovaná. Nie každý natrafil na minu, ale Michal Michľo so sestrou prišli o život. Už ako Anna Krištová a Maria Lešková ostali bez otca sa trápili.

9.

Zahynul aj 18 ročný Juraj Boroš, Haňky Uhorščakovej brat. Hovorili, trafila ho guľka. Nevie, ako dlho sme v Michalovciach boli. Rusi odišli a veľká bitka bola na Dargove. Že omylom pozabíjali sami seba Katusov. Mama spomínali, že jeden sa vrátil a hovoril že tých 33 čo boli tu, jeden je v nemocnici v Michalovciach a on na živu.

Prvého mája už boli na dome pribité hrubé police na ktoré mali dávať snopky slamy. Slama bola z Bracovec, tam sme mali rodinu. Mama hovorili, že dišč celý džeň padal oni robili snopky, dobre še jim robilo, bo slama bola meka.

To je až neuveriteľné, že v takých podmienkach, v akých žili sa dožili 85 rokov.

Ešte som si spomenula, vždy plakali, keď to hovorili. Mama ich ostavali tu s babkou Krištovovu. Dali im do hlineného harka šmaľcu. Borošov dom nezhorel, funduš bol široký. Povedali, že toľko bolo Rusiv jak na jurmarku. Oni tam boli, aj do pivnice sa schovali. Jeden Rus, že vedel po slovensky, volal sa Štefan. Oni poznali ten harčok, pytali ho, aby im dal, ale že musia im porajbať šaty. Sľubili pod Borošovu šopu, pod kuľami rajbali. Prinis jim harčok, pred ich očami šmallec vybraj a dal jim prazdny. Nedal še upitac.

10.

Bola som sa sopýtať suseda Miša Juhása, hoci je mladší, pamätá si toho dost. Chcela som vedieť kde boli keď horelo. Boli v Hencovciach a ráno sa vracali domov.

Neviem, či vedeli, že vyšný brod je zaminovaný, išli na nižný, kde je teraz most. Tade nikto z vozami nechodil, bol tam nebezpečný skok. Nebolo inakšieho východiska, nie len Kladzansky. Mišo hovoril, že bola veľká voda, otec držali kravy za jarmo a tak prechádzali.

Stala sa vtedy aj neuveriteľná vec. Z Hudcoviec mali kone, pri tom skoku sa im rozišiel voz a mame z rúk zobralo malé dieťa v perinke. Drabiny boli veľké a Anjel strážny to dieťa

v perinke položil na drabinu a drabina doplávala až do Kučina. Pri Ondave bolo veľa ľudí, spozorovali, akosi sa im podarilo pritiahnúť a zachrániť dieťa. Boli ženy ktoré kojili. Nevieť kto im tú radostnú správu oznámil.

11.

Babka zomreli 8. marca, oni išli v noci to tej studenej chyži a nás nechali v pivnici. Do rána napadlo toľko snehu, že sa k nám nemohli dostať. Mama hovorili, že oni nepamätajú, žeby dakoho na sánkach viezli na cintorín, až ich mamu.

12.

Môj otec mali strážneho Anjela, že ostali na žive.

Prvýkrát pri prevážaní Rusov na Ondave. Druhýkrát viezli muníciu Rusom a Nemci ich sprevádzali od Kladzan až do Hrabovca. Spomínali, že keď došli ku kostolu, jedna strela pred nich, druhá strela za nich, vyprahli kone a sa schovali. Tretí krát doma.

Ľudia počítali s tým, že vojna aj oheň. Otec vybrali veľkú jamu v plevni a dali tam zrno vo vreciach – mechoch. Stalo sa, pleveň zhorela, dišč padal a bol problém to zrníčko zachrániť. Po tme nemohli, cez deň keď sa ukázali, už Nemci strieľali.

Raz sa pokúšali, prišli pred prikled, ako sme volali, počuli, že strela dopadla na dvor. Na dverách bol oblačok, ten hodilo až ku nim. Ešte ani doteraz nie je urobený.

Ostalo im hačiatko, prišli kupci zo Spiša, otec ich prevádzali cez Ondavu, ktorá bola zamrznutá, zalamali sa. Mame prišli povedať, ich slová, ako Jób prišiel o všetko. Dožili sa 87 rokov.

13.

Vojna sa skončila, život bežal ďalej. Kúpili si kravu za 10 000. Nemohla sa oteliť, zahynula. Na druhú už peňazí nemali.

Vo Vranove boli sústredené kravy, asi vojaci nestihli skonzumovať. Otec tam išli a jednu si vybrali. Keď ju doviedli, mama im hovorili, doraz na ňu budeš dolinu kopať, že bola kosť a koža. Otec hovorili, že kravky pozorovali a že ona sa najščírši pasla.

Starali sa o ňu, pobrala a dávala im trikrát denne po 10 litrov mlieka.

Mali starosť, ako budú na kravoch gazdovať, ale prišiel neúrodný rok, čo chztro pozvážali. Ďalšia skúška.